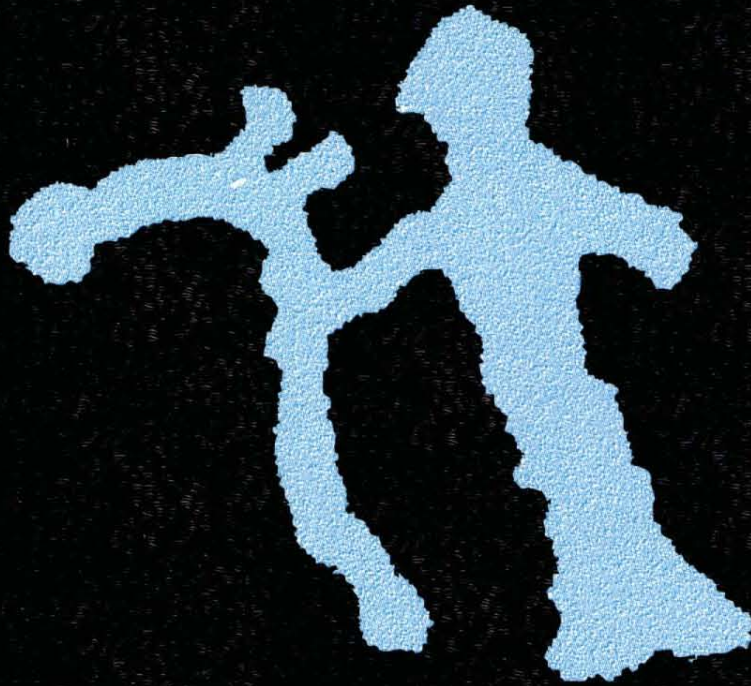

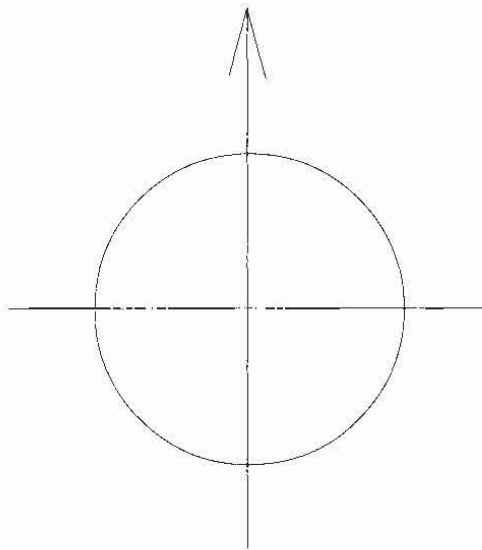
ARKEOLOGI I NORR 6/7
1993/94

ARKEOLOGI I NORR

6/7

1993/94

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi
UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology

Utgivare: Institutionen för arkeologi, Umeå universitet

Redaktör: Lars Forsberg

Distribution: Institutionen för arkeologi,
Umeå universitet, S-901 87 Umeå, Sverige

Tryckt med bidrag från humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet,
Stockholm

Figuren på omslaget från hällristningarna vid Nämforsen, Ångermanland

ISSN 0284-558X

Printed in Sweden by

Nyheterernas Tryckeri KB, Umeå 1996

Innehållsförteckning

<i>Lars Forsberg</i> Förord	5
<i>Berit Andersson</i> Tolkning av en mesolitisk boplats med sammanfogning av avslag och bruksskadeanalys	7
<i>Erik Sandén</i> Sävar 202, en kustboplats från äldre bronsålder i Västerbotten	23
<i>Lena Holm</i> Undersökning av en boplats från yngre stenålder i södra Norrlands kustland	33
<i>Leif Jonsson och Helen Wallander</i> En jakt- och fiskebosättning i Hälsinglands skärgård under yngre stenålder Osteologisk undersökning av brända ben från Raä 127, Jättendals sn.	51
<i>Lennart Falk</i> Historisk och förhistorisk kvartsbrytning i Norrland	59
<i>Jan-Erik Wallin</i> Ekonomi och bebyggelsemönster vid Övre Norrlands kustland under bronsålder och förromersk järnålder. Resultat av pollenanalyser	101
<i>Lillian Rathje</i> Järnålderns kognitiva strukturer i norra Ångermanland och södra Västerbotten	117
<i>Tove Hjørungdal</i> En gammal historia. Arkeologins mans- och kvinnogravar	145
<i>Lars Forsberg</i> Forskningslinjer inom tidig samisk förhistoria	165

Sävar 202, en kustboplats från äldre bronsålder i Västerbotten

Abstract

This paper presents a coastal site from the Early Bronze Age in the parish of Sävar, Västerbotten. There is also a short presentation of other excavated Early Bronze Age coastal sites from Northern Sweden. At the site in Sävar there were remains of a hut in the shape of an oval embankment with a depression in the middle. The finds are among others quartzite arrowheads with transverse base, adzes or chisels of greenstone, scrapers of quartz, hair tempered pottery with textile impressions and also lumps of resin with tooth marks. The bones from the site was from seal and fish. The site is preliminary interpreted as a camp used mainly for seal hunting during the summer or early fall.

Bakgrund

Kustbosättningar från senneolitikum och äldre bronsålder i Norrland har vi fortfarande dålig kunskap om. Kustens gravrösen som brukar dateras till bronsåldern är kända sedan lång tid tillbaka. Pollenanalyser visar att odling och boskapsskötsel spelade en mycket liten roll innan slutet av bronsåldern i Medelpad (Engelmark 1978:45) och det gäller även för Västerbottens kustland (Engelmark 1976:97). Ekonomin under större delen av bronsåldern var troligen baserad på jakt, fiske och insamling. I inlandet visar fynden från denna tid stor likhet med fynd från öster och sydöst, till exempel kvartsitspetsar med tvär bas och asbestmagrad keramik. Lars Forsberg har studerat bosättningsmönster i Norrlands inland under tiden mellan 1500 B.C. och tiden kring Kristi födelse. Hans resultat pekar på ett bosättningsmönster med säsongsvandringar längs älvdalarna mellan skogslandet och förfjällsområdet. För kustområdet föreslår Baudou en mer bofast bosättning (Forsberg 1985:271—275. Baudou 1968:132).

Norrländska kustboplatser från bronsåldern

Under det senaste årtiondet har flera kustboplatser från bronsåldern upptäckts, men endast ett fåtal har hittills undersökts (Fig. 1).

Fattenborg är ett stort komplex i Töre sn. Här finns ett stort antal synliga anläggningar inom ett område på ca en kvadratkilometer. I området finns 37

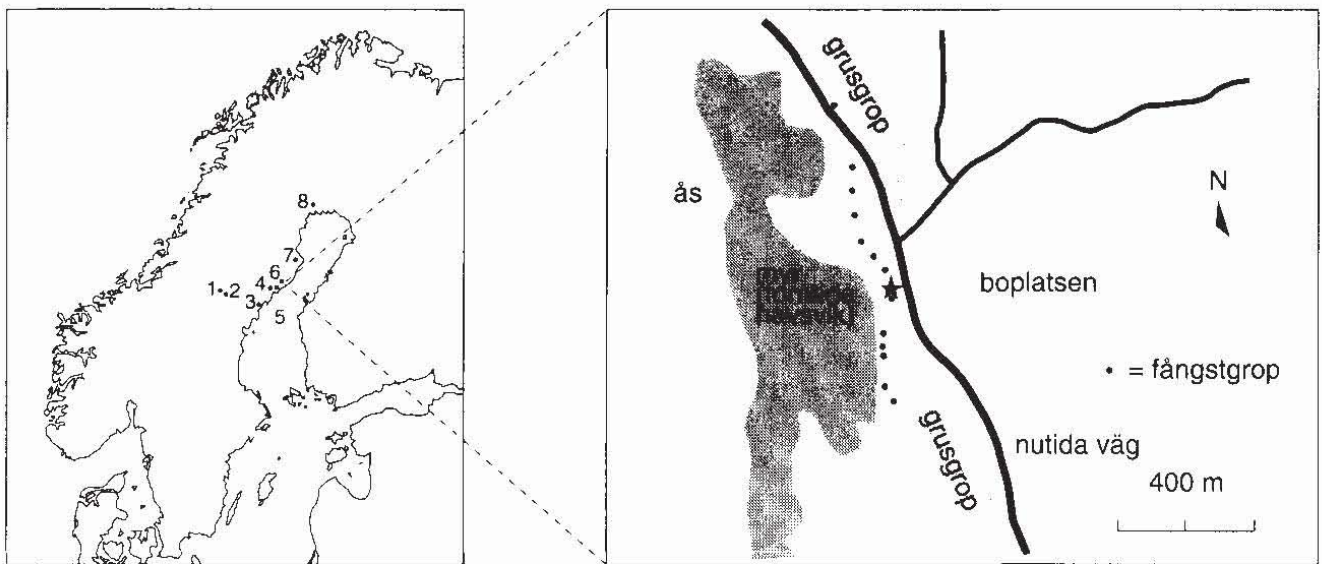

Fig. 1. (vänster) Platser som nämns i texten: 1. Rå-Inget I, 2. Nämforsen, 3. Mjåla, 4. Kåddis, 5. Mariehem, 6. Sävar, 7. Falmark, 8. Fattenborg. (höger) Boplatsen i Sävar med omgivning

gravar, alla i form av stensättningar förutom ett långgröse. Här har även 31 boplatsgropar registrerats tillsammans med 9 boplatsvallar, varav 2 är osäkra. Förutom dessa anläggningar finns det även 18 områden med boplatsindikationer i form av skärvsten avslag och brända ben (Lagerstam 1991). Sommaren 1990 undersökte Riksantikvarieämbetets Luleåkontor delar av två anläggningar, en boplatsvall och en boplatsgrop. Den osteologiska analysen visade en övervikt av säl, men också förekomst av fisk och småvilt som hare, mård och ekorre. Dessa resultat pekar mot en sommarbosättning. Höjden över havet tillsammans med ^{14}C dateringar placerar platsen i äldre bronsålder (Bertvall 1993:19). Fortsatta undersökningar har genomföras av Institutionen för arkeologi vid Umeå universitet under åren 1994–1996

I Falmark i Bureå sn undersökte Nordarkeologiprojektet en boplats 1969 och 1970. Boplatsen låg vid Falmarksträsket och var beläget ca 39 meter över havet. Undersökningen genomfördes i en åker och fyra härdar hittades under den plöjda matjorden. Det finns ingen ^{14}C datering från denna plats. Fynden består av förarbeten och spetsar av kvartsit med tvär bas. det fanns även några skrapor och en mejsel av röd skiffer. I det osteologiska materialet fanns inga spår av säl, men det fanns några benfragment av får/get och svin. Fyndkontexten är dock tveksam då undersökningen genomförts i åkermark (Broadbent 1982:124). Platsen har senare tolkats som en basboplats där de viktigaste aktiviteterna var jakt och tillverkning av kvartsitspetsar (Willemark 1992:30).

På Mariehem i Umeå genomförde institutionen för arkeologi, Umeå universitet undersökningar mellan 1988 och 1990. På platsen finns två gravrösen och även tre skärvstenshögar. Skärvstenshögarna har daterats från äldre bronsålder och in i järnåldern. Under äldre bronsålder var platsen lokaliserad på en ö vid ett smalt sund mot fastlandet (Forsberg 1993:239). Det osteologiska materialet visar säl och

fisk men här hittades även ben av får/get i lager som daterats till äldre bronsålder (muntlig upplysning Forsberg).

En bit väster om Umeå, nära Umeälven i byn Kåddis, undersökte Institutionen för arkeologi, Umeå universitet en boplats 1982 boplatsen låg ca 40 meter över havet. Endast ett fåtal fynd hittades vid undersökningen, som genomfördes i en åker. Förutom skärvsten framkom även en slipad skifferspets av sunderøytyp. Det fanns avslag av röd och svart skiffer och avslag av kvarts och kvartssit. Ben av får/get hittades i en osäker kontext (Broadbent 1984).

Säsongen 1978 undersöktes en boplats i Mjåla, Nätra sn i Ångermanland av institutionen för arkeologi, Umeå universitet. Undersökningen genomfördes i anslutning till en pågående grustäkt och hade karaktären av exploateringsundersökning. Boplatsen låg på nivåer mellan 50 och 57 meter över havet. Det osteologiska materialet bestod av ben från säl och bäver. Stenmaterialet dominerades av kvartssavslag (Gullmert-Häger 1978). En snabb genomgång av författaren visade att det finns en del redskap bland avslagen. Två typer av keramik hittades på platsen. En typ är neolitisk, kanske stridsyxkeramik. Skärvorna från mjåla liknar skärvor från Bjurselet, Byske sn, Västerbotten (Hulthén 1991:11-12). Den andra typen av keramik är magrad med hår och har textilavtryck på utsidan. Denna typ av keramik har ett nära samband med asbestkeramik som vanligen dateras till bronsålder (Hulthén 1991:32).

Undersökningen i Sävar

En boplats som nyligen undersökts är Raä 202 i Sävar sn, Västerbotten. Platsen ligger ca 20 km NÖ om Umeå. undersökningar har genomförts av institutionen för arkeologi, Umeå universitet, under delar av säsongerna 1991-1993.

Boplatsen ligger på ett område med isälvsediment, främst sand, med en markerad ås som löper i nordsydlig riktning. Området är mycket väl-dränerat och torrt. Runt omkring består marken till stor del av morän och myrar. Omkring 70 m väster om boplatsen kommer en naturlig kallkälla fram i dagen nära en myrkant. Området har aldrig varit påverkat av jordbruksverksamhet och det har varit få andra störningar av platsen. Ett fångstgropssystem (RAÄ 206 Sävar sn) orienterat i nordsydlig riktning löper över området. Idag är platsen beväxt med gles tallskog (Fig. 1).

På platsen syntes en oval vall som var 14 m lång och 10 m bred. Vallens höjd var 10 till 20 cm över markytan och innanför vällen var en 8 m lång och 2,5 m bred nedgrävning som var ca 10 cm djup. 1989 genomfördes en enkel fosfatanalys som visade att det var högre fosfatvärden i och innanför vällen än utanför (Loeffler & Sandén 1989). Detta kan tolkas som om vi här har spåren efter ett förhistoriskt

hus eller hydda där vallen representerar väggarna och den nedgrävda området golvet (Fig. 2).

Fynd

Vid undersökningen hittades ingen eldstad eller andra spår av eld i form av skärvsten.

De vanligaste fynden är avslag av kvartsit och kvarts. Inom ett litet område, mindre än en kvadratmeter, inne i huset var det en stor koncentration av kvartsitavslag tillsammans med en knacksten och en sten som tolkas som ett städ. Denna avslagskoncentration innehöll 48% av avslagen, i vikt, från undersökningen. Det fanns också mindre koncentrationer av avslag i den norra delen av golvytan. I övrigt hittades avslagen främst i vallen vilket kan betyda att golvytan i huset städats och att skräpet slängts antingen längs innerväggarna eller utanför huset (Fig. 3).

Sammanlagt hittades 126 g ben. Benen från säsongerna 1991-92 har analyserats av Helén Wallander vid Norrbottens museum. Alla ben som gick att identifiera var från säl, utom i ett fall då det var en fiskkota. Detta indikerar att platsen var nära knutan till havet. Alla ben var obrända (Wallander 1992).

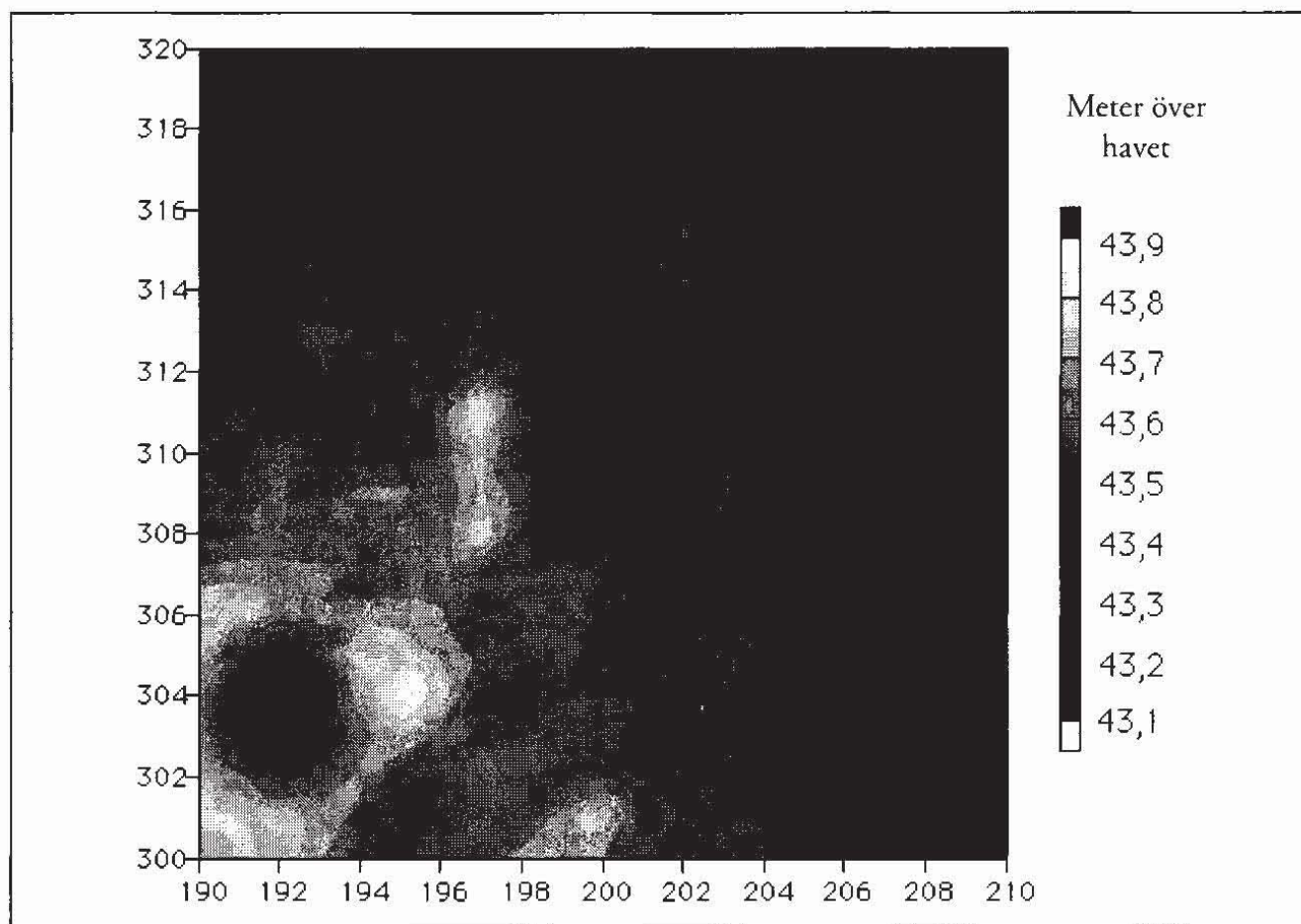

Fig. 2. Konturerna visar markytan på platsen innan undersökningen. I mitten framträder hyddlämningen. I nedre vänstra hörnet syns en av fångstgroparna. Skalan visar meter över havet.

En hel och tre fragment av bifacialt slagna kvartsitspetsar, samt ett förarbete hittades. Alla låg i eller nära vallen (Fig. 4). Avslagen av vit kvartsit visar att man tillverkat pilspetsar på platsen. Dessa avslag liknar mycket avslag som producerats av Erret Callahan i sista stadiet av tillverkningsprocessen vid experimentell tillverkning av bifacialt slagna spetsar. Två slipade mejslar av grönsten med triangulärt tvärsnitt hittades, samt en som var mycket fragmenterad. Det fanns även grönstensavslag med slipade ytor som antagligen kommer från en skadad mejsel. Det fanns även några skrapor av kvarts och kvartsit.

En intressant fyndkategori är "tuggummin", som är små bitar av kåda eller harts med tandavtryck. Det fanns över 20 av dessa, men det fanns även bitar utan tandavtryck. Bitarna utan tandavtryck såg ut som om de varit smälta. Tuggummina hittades främst i vallen. troligen har de städats ut som skräp (Fig. 4). Denna typ av fynd känner man från praktiskt taget hela Fennoskandien och från stora delar av Europa, från mesolitikum och framåt (Edgren 1992:77-78, Larsson 1982:74, Evans & Heron 1993:449).

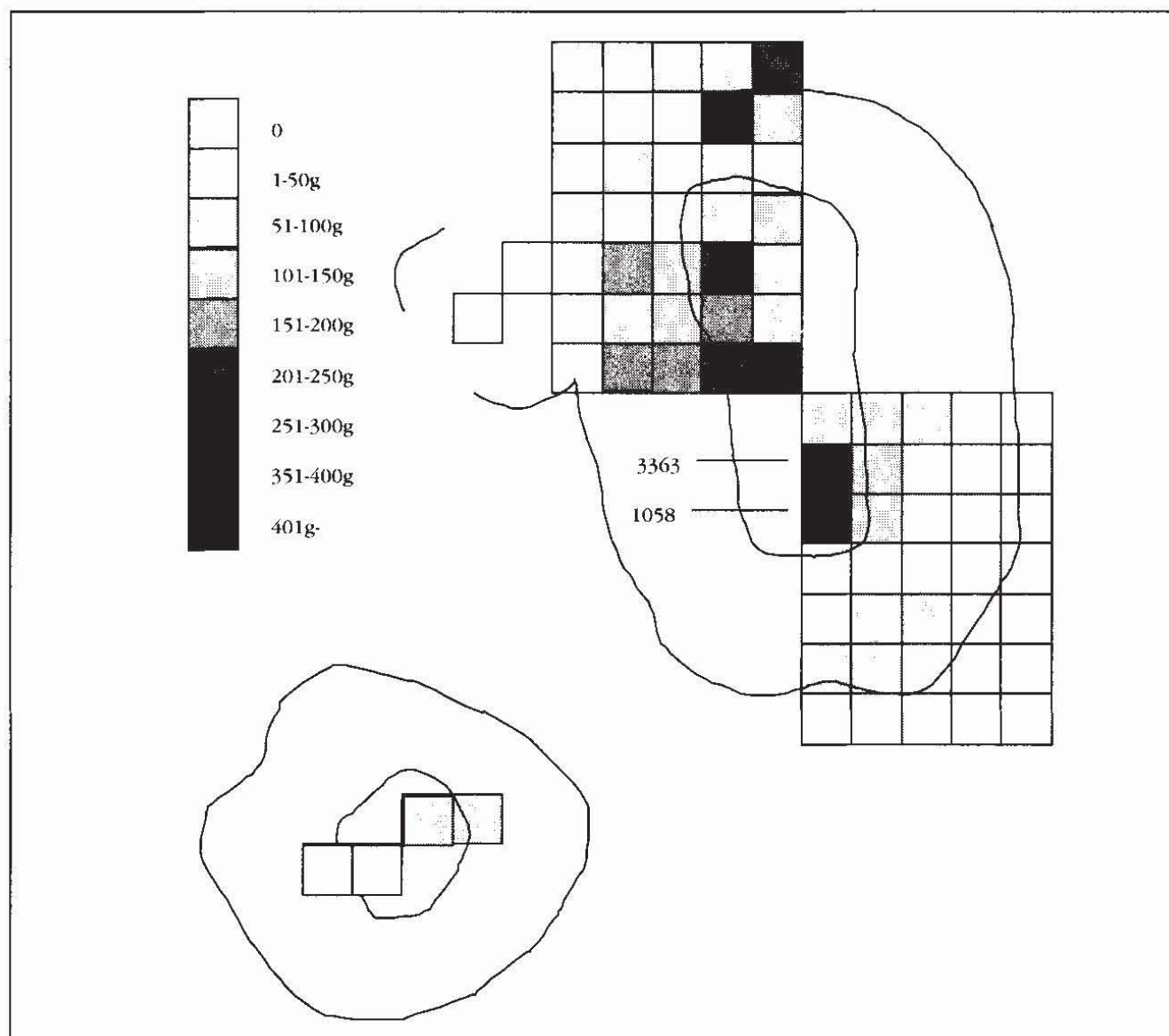

Fig. 3. Spridningen av avslag i vikt per m².

På platsen hittades sammanlagt 2 210 g keramik. Leran var magrad med hår men också med andra organiska material. Det finns textilavtryck på utsidan av skärvorna och på insidan är det spår av ränder som troligen uppkommit vid tillverkningen. På insidan finns det ofta en svart beläggning. Skärvorna är mycket fragmenterade så ett försök till rekonstruktion av kärlform och storlek vid randen blir svårt att göra. Det finns dock tecken som tyder på att det kan röra sig om minst två kärl med olika diameter och väggform.

Hårmagrad keramik har endast hittats på tre platser tidigare i Sverige, dessa är Nämforsen och Rå-Inget I i Ådalslidens sn och Mjåla i Nätra sn. Alla i Ångermanland. Ingen av dessa platser har daterats med ¹⁴C metoden och det kan vara svårt att se var keramiken skall passas in kronologiskt. I Rå-Inget I hittas hårmagrad keramik i samma stratigrafiska lager som asbestkeramik med textilavtryck (Hulthén 1991:28). I Mjåla hittades även keramik av neolitisk typ (Hulthén 1991:10). Mjåla är en kustboplats med ett fördelaktigt läge vid ett smalt sund under en stor del av förhistorien. Det är troligt att platsen har lämningar från mer än en period.

Enligt Hulthén har den hårmagrade keramiken imiterat textilavtryck, men

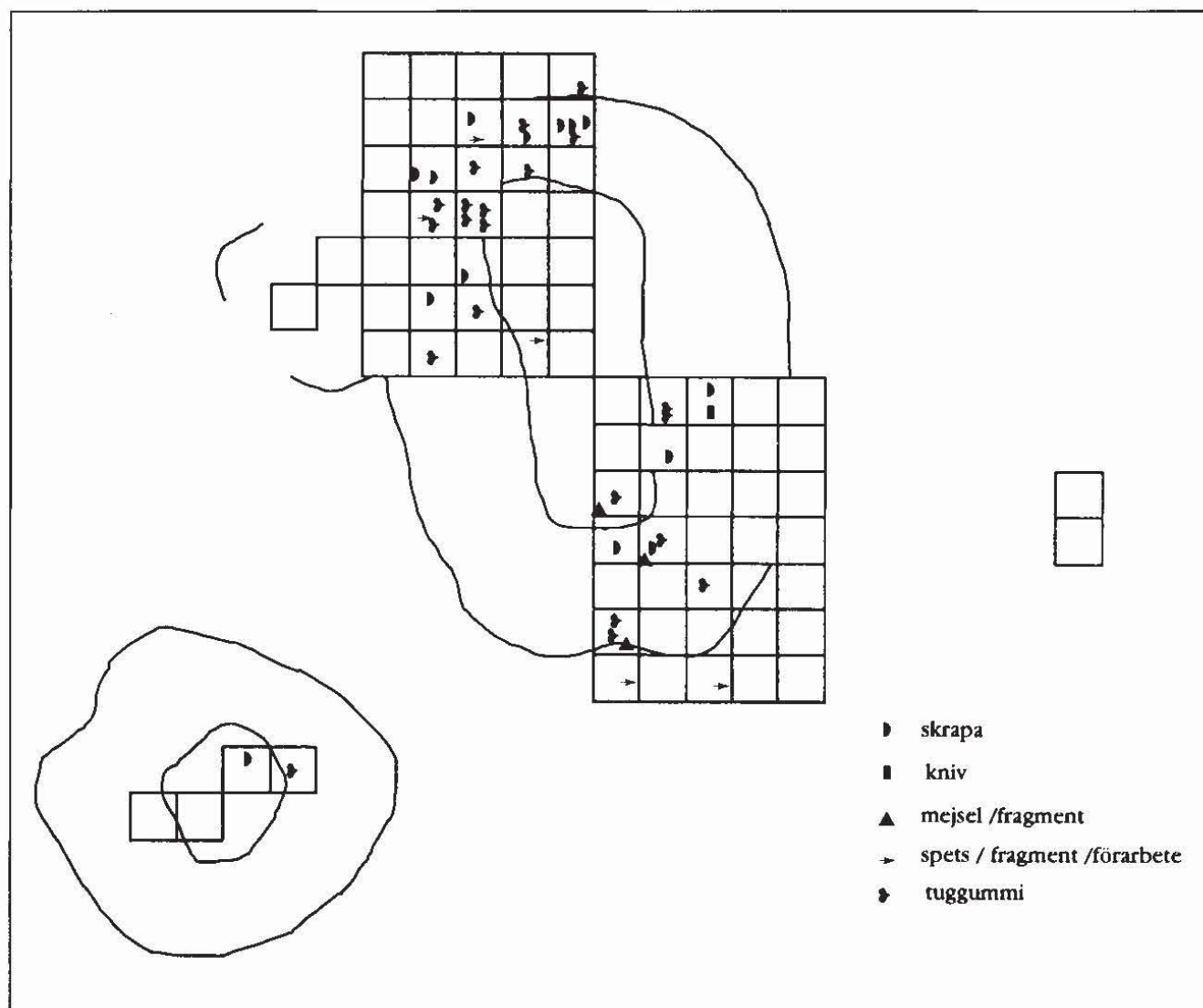

Fig. 4. Spridningen av fynd.

keramiken från Sävar och den keramik jag sett från de andra platserna kan inte ses som imiterat textilavtryck på det sätt som den vanligen definieras med rombiska intryck med upphöjda lister emellan.

Keramik magrad med hår är även känt från både Finland och Norge. I Norge hittas hårmagring i keramik av Pasviktyp som främst kommer från Finnmarks inland. Vanligtvis är dock keramik av Pasviktypen magrad med asbest. Ornamentiken på denna typ av keramik består av gropar horisontellt under randen. Ytan på kärnen har även ränder som kan ses antingen som ornamentik eller som spår efter tillverkningen (Jørgensen & Olsen 1988:15-16). Jørgensen och Olsen daterar denna keramiktyp till tiden mellan 2000 och 1000 B.C. Asbestkeramik med textilavtryck får en datering mellan 1800 och 700 B.C. medan imiterad textilkeramik dateras mellan 2000 eller 1800 och 500 B.C. (Jørgensen & Olsen 1988:65ff).

I Finland hittar man imiterad textilkeramik med hårmagring tillsammans med asbest, och Carpelan noterar att organisk magring är ett senneolitiskt drag (Carpelan 1978:15). Arponen daterar asbestkeramik med textilavtryck mellan 1800 och 1100 B.C. och imiterad textilkeramik mellan 1450 och 500 B.C. (Arponen 1992:13).

Datering av platsen och den förhistoriska miljön

Ett tuggummi (F.7) har daterats med AMS ^{14}C med ett resultat som visar 3310 ± 70 BP (CAMS-7419). Kalibrerat ger detta ett spann mellan 1677 (1597, 1568, 1529) 1513 B.C. Boplatsen ligger 43 m över havet. Det kalibrerade värdet motsvarar en havsnivå mellan 35 och 39 meter över dagens (Segerström och Renberg 1982:22). Valet av bosättning på denna plats kan bäst förstås med en havsnivå mellan 38 och 40 m över dagens. Vid denna nivå har kallkällan vid boplatsen stigit upp ur havet. Denna källa var troligen det enda färskvatten i närmaste omgivningen. Myren som ligger 70-100 m väster om boplatsen var en grund havsvik. På västra sidan av åsen är ett flackt sandigt område med sporadiska fynd av kvarts- och kvartsitavslag. Detta område ligger på samma höjd över havet som lämningarna efter huset på östra sidan åsen. Myren är grund och havsviken som denna utgjort snörs av och försvinner vid en havsnivå lägre än 38 m över dagens. Eftersom landskapet är mycket flackt får en relativt liten sänkning av havsytan stor konsekvenser med en snabb förskjutning av strandlinjen och därmed förlorar boplatsen snabbt kontakten med havet.

Bosättning på platsen var alltså mest fördelaktig vid en havsnivå mellan 38 och 40 m över dagens. Den äldre delen av detta intervallet som ges med ^{14}C dateringen stämmer överens med detta. Fynden från platsen motsäger inte denna datering till äldre bronsålder.

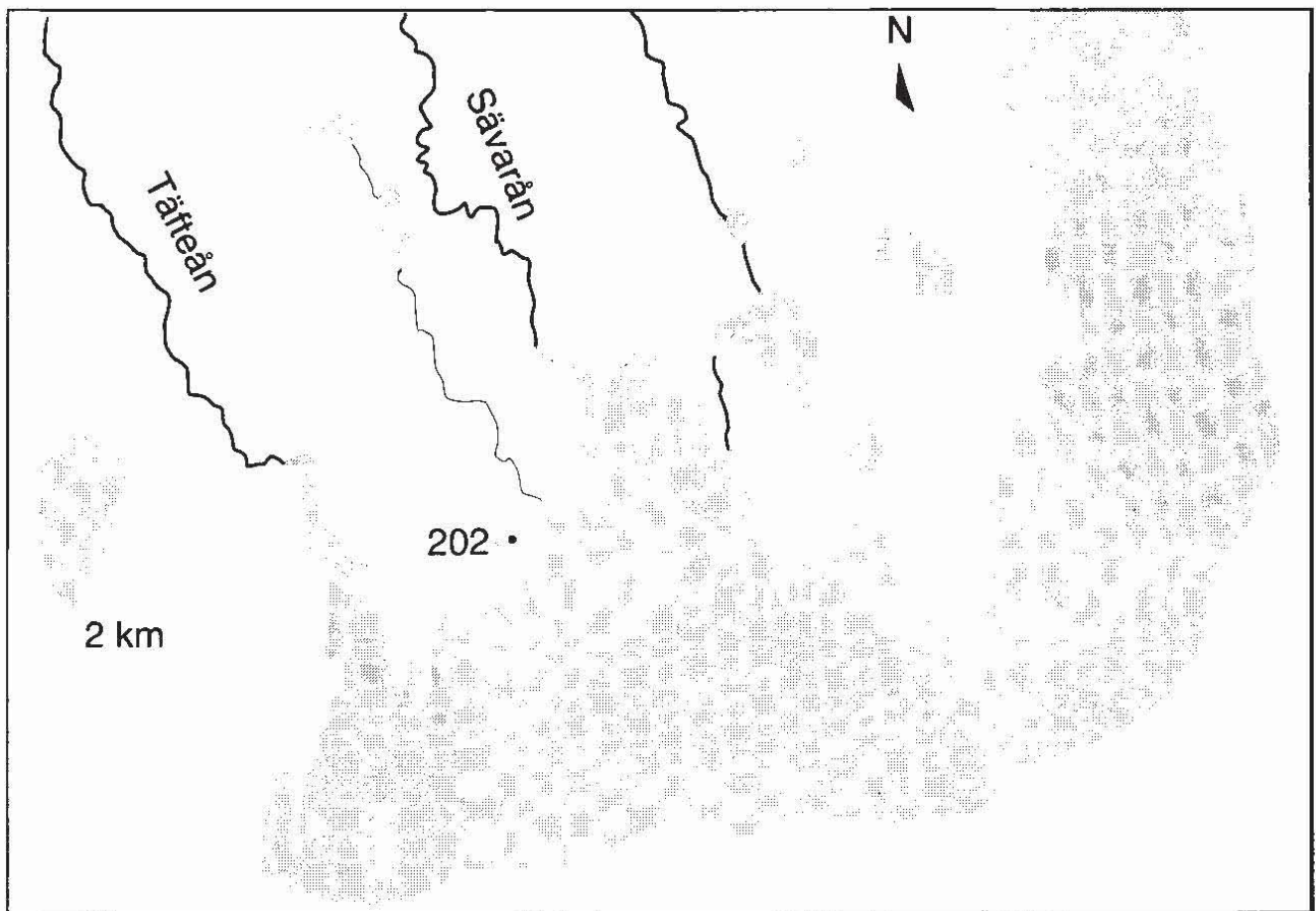

Fig. 5. Boplatsens läge vid den forntida kusten.

I boplatsens omedelbara närhet fanns tillgång till färskvatten från kallkällan och en grund havsvik som möjliggjorde fiske och eventuellt säljakt. Inom en fem kilometers radie låg utloppen från två åar, Sävarån och Täfteån. Sävarån har fortfarande en inhemsk laxpopulation som årligen vandrar upp. Ute i havet fanns endast några små öar och ingen skärgård att tala om. Benmaterialet från platsen pekar mot en tyngdpunkt på en exploatering av havets resurser. Säl och fisk var de enda arter som identifierades.

En preliminär tolkning av platsen är att den utnyttjats under sommaren och/eller hösten. En lång bosättning borde ge mer spår av eld, medan en mycket kort bosättning inte motiverar byggandet av ett hus eller hydda. Bosättningstiden kan röra sig om några veckor eller månader. Huvudorsaken för bosättning på platsen var säljakt (Fig. 5).

Äldre bronsålderns bosättning vid Norrlandskusten

Vid en genomgång av undersökta kustboplatser från äldre bronsålder i Norrland ser man att fynden visar stor likhet med fynd från norra Fennoskandien. Det finns inga fynd med tydlig koppling till den sydsandinaviska bronsåldern. Pollenanalyser visar inga spår av odling vid denna tid. Ekonomin var baserad på jakt,

fiske och insamling med en tonvikt på marina resurser, främst säl. Benen från får/get på Mariehem visar att boskap fanns, men materialet är fortfarande för litet för att avgöra betydelsen av detta för ekonomin.

Vid denna presentation av äldre bronsålderns kustbosättningar lämnades kust-rosena helt utanför diskussionen. Källmaterialet från kustbosättningarna är fortfarande begränsat, men det är viktigt att använda det som finns. För att bygga modeller rörande ekonomi, bosättningsmönster och social organisation är det viktigt att i framtiden använda det material som finns i form av undersökta boplatser och kustens gravrösen.

LITTERATUR

- Arponen, A. 1992: Imiterad textilkераmik från Enare. *Finskt Museum* 1991:5-15. Helsingfors.
- Baudou, E. 1968: Forntida bebyggelse i Ångermanlands kustland. Arkeologiska undersökningar av ångermanländska kuströsen. *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning* XVII:1-209.
- Bertvall, C. 1993: *En boplatsvall från äldre bronsålder vid Fattenborg. Arkeologisk delundersökning av fornlämning 347:1 i Töre socken, Norrbottens län och Västerbottens landskap. Arbetshandlingar och PM Nr 1993:3 Riksantikvarieämbetet, Luleå.*
- Broadbent, N. 1982: *Skelleftebygdens historia*. Del 3. Den förhistoriska utvecklingen under 7 000 år. Skellefteå.
- Broadbent, N. 1984: A Late Neolithic Site at Kåddis, Umeå Parish, Västerbotten - Some New Perspectives on Agriculture in Northern Sweden. *Papers in Northern Archaeology: Archaeology and Environment* 2:45-56. red, E Baudou. Umeå
- Carpelan, C. 1978: Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. *Finskt museum*: 5-25.
- Edgren, T. 1992: Den förhistoriska tiden. *Finlands Historia* 1:9-270. red. M Norrback. Helsingfors.
- Engelmark, R. 1976: The Vegetational History of the Umeå Area During the Past 4 000 Years. *Early Norrland* 9:75-112. Stockholm
- Engelmark, R. 1978: The Comparative Vegetational History of Inland and Coastal Sites in Medelpad, N Sweden, During the Iron Age. *Early Norrland* 11:25-62. Stockholm.
- Evans, K & Heron, C: 1993. Glue, Disinfectant and Chewing Gum: Natural Products Chemistry in Archaeology. *Chemistry and Industry vol.12*:446-449.
- Forsberg, L. 1985: *Site Variability and Settlement Patterns. An Analysis of the Hunter-Gatherer Settlement System in the Lule River Valley 1500 B.C. - B.C./A.D.* *Archaeology and Environment* 5. Umeå.
- Forsberg, L 1993: En kronologisk analys av ristnigarna vid Nämforsen. *Ekonomi och näringsformer i nordisk bronsålder. Rapport från det 6:e nordiska bronsålderssymposiet, Nämforsen 1990*:195-246. *Studia Archaeologica Universitatis Umensis* 3. Umeå.
- Gullmert-Häger, L. 1978: *Rapport Fornlämning Nätra 54, boplatser, yngre stenålder. Mjåla 1:13, Nätra sn Örnsköldsviks Kn, Ångermanland*. Opublicerad rapport. Umeå
- Hulthén, B. 1991: *On Ceramic Ware in Northern Scandinavia During the Neolithic, Bronze Age and Early Iron Age. A Ceramic-Ecological Study.* *Archeology and Environment* 8. Umeå.
- Jørgensen, R. & Olsen, B. 1988: *Asbestkeramiske grupper i Nord-Norge 2100 F.Kr.-100 E.Kr.* TROMURA, Kulturhistorie nr 13. Tromsø.
- Lagerstam, L. 1991: *Säljägare i Fattenborg. Analys av ett område med boplatser och gravar i Norrbottens kustland*. C-uppsats. Umeå.

- Larsson, L. 1982: *Segebro. En tidigatlantisk boplats vid Sege ås mynning*. Malmöfynd 4. Malmö.
- Loeffler, D. & Sandén, E. 1989: *Fosfatundersökning av förnlämning RAÄ 202:1 (boplatsvall). Fastighet Tväråmark 1:4, Sävar sn, Umeå Kommun, Västerbotten*. Opublicerad Rapport. Umeå.
- Segerström, U. & Renberg, I. 1982: *Varviga sjösediment avslöjar den forntida landhöjningens förlopp. Landhöjning och kustbygdsförändring. Nordiskt symposium, Luleå, 2-4 juni 1982: 17-24*.
- Wallander, H. 1992: *Osteologisk rapport över obränt material från boplats Raä 202, Sävar socken, Västerbotten*. Opublicerad rapport.
- Willemark, K. 1992: *Boplatsvariation i ett fångstsamhälle. Mikroskadeanalys från tre fångstboplatser, från tiden 1500-500 fKr i mellersta Norrland*. C-uppsats, Uppsala.